

DIE ROL VAN DIE AKADEMIE IN DIE STANDAARDISERING VAN DIE AFRIKAANSE SPELLING

L.C. Eksteen

1 Algemene agtergrond

1.1 Akademie en Taalkommissie

Dit is reeds gebruiklik om na die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns in die omgang te verwys as "die Akademie". Die laasgenoemde verkorte benaming word dan ook deurgaans in hierdie teks gebruik.

Die Akademie is 'n genootskap met as doelstellings die handhawing en bevordering van die Afrikaanse taal, letterkunde en kultuur (en van die Nederlandse taal en letterkunde), asook die bevordering van die Suid-Afrikaanse geskiedenis, die kuns, die wetenskap en die toegepaste natuurwetenskappe of tegnologie. Dié liggaam is op 2 Julie 1909 gestig as De Zuid-Afrikaanse Akademie voor Taal, Letteren en Kunst. In 1921 is dit by private wet (nr. 23) met regs persoonlikheid bekleed. In 1959 kom die Wet op die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns (nr. 54) tot stand; ingevolge hiervan word die statute ook uitgevaardig. Onder meer word die Akademie se werksaamhede deur sekere vaste kommissies uitgevoer.

Een van hierdie kommissies is die Taalkommissie, wat as een van sy pligte het die opstel van die Afrikaanse spelreëls. Die Afrikaanse woordelys en spelreëls (= AWS) word deur die kommissie opgestel, deur die Akademie goedgekeur en deur die liggaam uitgegee.

Dit is belangrik om in gedagte te hou dat die Akademie (in die persoon van die Akademieraad) die hoogste gesag vorm by die reëling van die Afrikaanse spelling, en dat die opstel, wysiging en uitbreiding van die spelreëls en verwante sake deur die Taalkommissie gedoen word. Verder word daar by wet bepaal dat die Akademie die bevoegdheid hiertoe besit. (Vergelyk onder meer Ensiklopedie van die wêreld 9:393; SESA 1:271-286, spesifiek pp. 275-276;

(Le Roux 1959:44-47); (Malan 1963), vir verdere agtergrond by die bostaande uiteensetting.)

1.2 Die ontwikkeling van die spellingreëling

Een van die dringendste take waarvoor die Akademie in die jare onmiddellik na sy stigting te staan gekom het, was die vasstelling van reëls waarvolgens geskrewe Afrikaans gespel moes word. Die geleidelike erkenning van Afrikaans as onderrigtaal op skool was een van die aanleidende oorsake hiertoe.

Voorlopige ortografiese reëls vir Afrikaans is deur T.H. le Roux opgestel. Dit is na 'n Spellingkommissie verwys wat deur Le Roux saamgeroep is. Die lede was J.F.E. Celliers, C.J. Langenhoven, D.F. Malherbe, W.M.R. Malherbe, G.S. Preller en J.D. du Toit. Hierdie reëls is op 18 September 1915 deur die Akademie aangeneem en is in die Jaarboek vir 1915 gepubliseer (vergelyk *De Jaarboek*, Zuid Afrikaanse Akademie voor Taal, Letteren en Kunst 1915:80-87). Dit is ook in 'n afsonderlike uitgawe beskikbaar gestel. Die Akademie het ook besluit "dat 'n woordelijs, bevattende die aangenome spelreëls en op grond daarvan, so spoedig moik sal opgestel en uitgegee word" (vergelyk *De Jaarboek* Zuid Afrikaanse Akademie voor Taal, Letteren en Kunst 1915:15). Hiervoor is 'n kommissie benoem bestaande uit T.H. le Roux ("konvener"), J.J. Smith en D.F. Malherbe.

In 1917 verskyn dan die eerste uitgawe van die *Afrikaanse woordelijs en spelreëls* (Le Roux et al 1917), onveranderd "met wegneming van die drukfoute" herdruk in 1918 (Le Roux et al 1918:vii). Die kommissie word hierin die "Woordelijs-kommissie" genoem. Opvallend hierby is nog die spelvorm "woordelijs". Die gang van die uitgawes van hierdie reëlingslys word kortliks geskets:

(1) In 1921 verskyn die "derde, hersiende druk", waarvan die titel verander het na *Afrikaanse woordelys en spelreëls* (Bosman et al 1921). (Dié titel word hierna onveranderd behou.) Die kommissie word nou die "Woordelys-komitee" genoem. Die betrokke kommissie is in 1918 heraan gestel, met die byvoeging van J.D. du Toit (wat die benoeming nie aanvaar het nie), en D.B. Bosman. Die opdrag was om die spelreëls deeglik te hersien, veral met betrekking tot sekere probleme wat deur die vertalers van die Bybel in Afri-

kaans ondervind is. Die Akademie het hierdie veranderde reëls in 1919 goedgekeur.

(2) In 1931 verskyn die vierde, hersiene en vermeerderde druk (Boshoff et al 1931). Die kommissie heet nou die "Spellingkommissie". Die liggaam is ook uitgebrei met die byvoeging van S.P.E. Boshoff. In die voorwoord word daar sydelings verwys na die groot spellingstryd wat teen die einde van die jare twintig ontbrand het na aanleiding van die "skryfwyse van vreemde woorde", as gevolg waarvan daar sekere kompromisse aangegaan moes word, byvoorbeeld oor die reëling van onder meer die spelling van vorme op i/ie en "die opname van meer dubbelspellinge as wat om praktiese redes gewens is" (Boshoff et al 1931:vii).

(3) In 1937 maak die vyfde, hersiene en vermeerderde druk (= uitgawe) sy verskyning (Boshoff et al 1937). Die kommissie heet nou die "Taalkommissie", die benaming wat voortaan gebruik sou word. Die bykomende lid is L.W. Hiemstra.

(4) In 1953 verskyn die sesde, hersiene uitgawe, wat 'n hele aantal herdrukke beleef (Boshoff et al 1953). Bygevoegde lede van die Taalkommissie is S.J. du Toit, W. Kempen en J. du P. Scholtz.

(5) In 1964 verskyn die sewende, verbeterde uitgawe, die tans geldende uitgawe, waarvan ook 'n groot aantal herdrukke reeds verskyn het (Boshoff et al 1964). Die kommissie is intussen aansienlik uitgebrei, met die byvoeging van M. de Villiers, G.J. Labuscagne, J.S.B. Marais, G.S. Nienaber, F.F. Odendal, F.J. Snijman, S. Strydom, H.J. Terblanche en H.J.J.M. van der Merwe.

(6) Tans word daar gewerk aan die agste uitgawe, wat binne afsienbare tyd die lig behoort te sien. Sedert die publikasie van die sewende uitgawe het die samestelling van die Taalkommissie van tyd tot tyd verander, maar dit is duidelik dat die uitgebreide ledetal van die 1964-kommissie mettertyd aansienlik verlaag is.

Die voorgaande historiese oorsig stel 'n mens in staat om 'n paar relevante sake na vore te bring:

(1) Die geleidelike losmaking van die Nederlands georiënteerde spelwyses. Opvallend in die Spelreëls van 1915 tot 1918 is die optrede van byvoorbeeld

die ij-spelling (mij, lijs, fijn.); y in "elenamé en "egte vreemde woorde" (Egypte, hypothese, analyseer); au in soortgelyke vreemde woorde (automaties, auteur, automaat); die behoud van w in sekere vorme soos vrouw, leeuw, in die besitlike voornaamwoorde jouw en uw, nuwt, nuws; die behoud van intervokaliëse g of w in sommige vorme, soos *mogelijk* of *owerlewering*, *owrigens*; die behoud van th (theologie, thesis, thuis); die spelling ou in sekere vreemde woorde (byvoorbeeld *troubadour*). Sedert die derde uitgawe van die Spelreëls in 1921 word baie van die Nederlandsagtige vorme vervang: ij word y; y word ie/i; die w verval en daar word gespel nuus, nuut; en vreemde woorde word feitlik deur die bank verafrikaans: ae word e (pedagoog); ai word ê (affêre); au word ou (outeur); eau word o (buro); é word ee (dinee); c word k/s (kafee; sentrum); g word s (losies); gn word nj (kampanje); ph word f (alfabet); qu word kw (kwartaal); rh word r (ritme); t word s (nasie); th word t (teorie); v word w (evolusie); x word ks (aksioma); y word ie/i (tiepe, sipres, Egipte).

(2) Die groot mate van kontinuïteit in die persone wat oor 'n lang tydperk in die Taalkommissie dien, is opvallend. Vergelyk die volgende tabel:

	1915	1918	1921	1931	1937	1953	1964
T.H. le Roux	X	X	X	X	X	X	X
D.F. Malherbe	X	X	X	X	X	X	X
J.J. Smith		X	X				
D.B. Bosman			X	X	X		
S.P.E. Boshoff				X	X	X	X
L.W. Hiemstra					X	X	X
S.J. du Toit						X	X
W. Kempen						X	X
J. du P. Scholtz						X	

(Die groot aantal nuwe lede wat meewerk aan die 1964-lys word hierbo buite rekening gelaat (M. de Villiers, G.J. Labuscagne, J.S.B. Marais, G.S. Nienaber, F.F. Odendal, F.J. Snijman, S. Strydom, H.J. Terblanche, H.J.J.M. van der Merwe); van hierdie groep bly net F.F. Odendal in die huidige Taalkommissie (1984) oor.)

T.H. le Roux staan vader vir die oorspronklike spelreëls van 1915 en hy en D.F. Malherbe het dus die langste diens gehad, daarna volg S.P.E. Boshoff

en dan D.B. Bosman en L.W. Hiemstra. Dit is waarskynlik dat hierdie kontinuiteit baie daarmee te doen kan hê dat die Afrikaanse woordelys en spelreëls 'n bepaalde vorm en inhoud oor die jare vertoon het. Die geleidelike, maar soms ook vertraagde, verafrikaansing van die spelreëls kan moontlik ook aan die invloed van hierdie medewerkers toegeskryf word. Dit is 'n saak wat verdere, diepgaande ondersoek verdien, maar tans word daar nie verder op die aangeleentheid ingegaan nie.

(3) Die tussenposes waarin die AWS versorg en gepubliseer word, word oor die algemeen met die jare groter. Vergelyk die volgende tabel:

1915	1917	1918	1921	1931	1937	1953	1964
Jaar	2	1	3	10	6	16	11

Sedert 1964 het daar nou reeds 20 jaar verloop sonder dat 'n nuwe uitgawe verskyn het. Hierdie verlenging van die tydperk tussen nuut bewerkte uitgawes kan, benewens aan sekere eksterne faktore (onder andere Wêreldoorlog II tussen uitgawes 5 en 6), onder meer daaraan toegeskryf word dat die basiese spellingreëling reeds 'n bepaalde vaste patroon aangeneem het. Sedert 1964 kom daar egter waarskynlik 'n nuwe dimensie by: 'n groot aantal jonger taalkundiges begin van tyd tot tyd in die Taalkommissie dien, bring nuwe insigte, die formulering van die Spelreëls word aan ingrypende kritiek onderwerp en feitlik in totaal herskryf en die Woordelys word insgelyks in belangrike mate óf gewysig óf uitgebrei.

2 Die Akademie as normerende liggaam

2.1 Die status van die Akademie

Die Akademie het by wêreld die status om bepaalde doelstellings na te streef en te bevorder (sien par. 1.1 hierbo). Een van die doelsetlings raak die bevordering van Afrikaans en een onderdeel hiervan is die reëling van die Afrikaanse spelling. Die werksdamhede in dié verband word sedert 1915 deur die Akademie aan die Taalkommissie toegewys, maar alle besluite van die Taalkommissie moet natuurlik deur die Akademieraad bekragtig word.

2.2 Die rol van die Taalkommissie

Met verloop van jare het die werksaamhede van die Taalkommissie aansienlik uitgebrei. Hoewel die voorgangers van dié liggaam, veral in die beginjare van die reëling van die Afrikaanse spelling, hulle hoofsaaklik met spellingnormering besig gehou het, het die posisie gaandeweg verander, sodat die Taalkommissie mettertyd ook uitsprake begin doen het oor breëre taalgebruiksaangeleenthede en veral gereeld advies aan allerlei instansies gee oor problematiese aspekte, veral ook oor sake waaroor daar nie uitsluitel in die AWS gevind kan word nie. Die Taalkommissie is lank reeds nie meer net 'n spellingreëlingskommissie nie.

Vir die doeleindes van hierdie artikel word daar egter net gewys op die rol van die Taalkommissie in die reëling of normering van die Afrikaanse spelling. Uit die voorafgaande oorsig in par. 1 is dit duidelik dat die Taalkommissie die rol vervul van opsteller van die norme wat by die spelling en skryfwyse van Afrikaanse skriftelike taalgebruik geld. Die "skriftelike taalgebruik" waarvan hier gewag gemaak word, raak slegs die standaardvorm van Afrikaans. Dit is hierdie gebruiksvorm wat deur die Taalkommissie vasgestel en in die vorm van reëls neergelê moet word. Een sentrale probleem hierby is die vasstelling van wat as Standaardafrikaans beskou moet word. Die oogmerke met die reëling van die Afrikaanse spelling kan gevolglik soos volg gestel word:

- (1) Die normering van Afrikaanse spelvorme.
- (2) Die formulering van beginsels op grond waarvan hierdie norme vasgestel kan word.
- (3) Die opstel van spelreëls waarin hierdie norme uitgedruk word.
- (4) Die beskikbaarstelling van die spelreëls.
- (5) Die beskikbaarstelling van 'n woordelys van spelvorme waarin daar onder meer konkreet aangedui word hoe bepaalde vorme gespel/geskryf moet word en waarin daar ook voorbeelde van moeilike/vreemde vorme opgeneem word.

Vervolgens sal daar in hierdie artikel aan sekere aspekte van die Taalkommissie se werksaamhede in die bereiking van hierdie oogmerke aandag gewy word.

3 Die indeling van die spelreëls: 'n algemene oorsig

3.1 Die indeling van 1915-1918

Die afdeling oor spelreëls in die AWS is soos volg ingedeel:

- (1) Algemene grondbeginsels
- (2) Die gebruikte lettertekens
- (3) Klinkers en tweeklanke
- (4) Medklinkers
- (5) Enkele taalvorme (waarin vorme soos s'n, mij (slj), die toonlose e, deelwoorde en sekere wisselvorme betrek word).

Sekere aanvullinge by die spelreëls van 1915 word as addisionele afdeling in die drukke van 1917 en 1918 bygevoeg. Dit raak onder meer die opname van sogenaamde minder gebruiklike vorme, van verboë vorme van die b.nw., die gebruik van afkappingstekens, die skryfwyse van saamgestelde telwoorde met koppeltekens, die los skryf van stofaanduidende s.nwe., die verdubbeling al dan nie van s in samestellings, die gebruik van w in buigingsvorme, die gebruik van hoofletters, ensovoorts.

Opvallend hier is dat daar dikwels nog nie van rubrisering gebruik gemaak word nie, maar dat spelvorme ad hoc ingedeel word.

3.2 Die indeling van 1921

Hierin word die afdeling oor spelreëls onder die volgende hofies ingedeel:

- (1) Algemene spellingbeginsels. Die lettertekens.
- (2) Klinkers en tweeklanke
- (3) Medklinkers
- (4) Nog enige spellingkwessies en taalvorme

Die indeling van die 1915-1918-reëls in ses onderskeibare, en soms losstaande afdelings word nou weliswaar tot vier benoemde onderafdelings

gereduseer, maar die laaste afdeling word nie verder onderverdeel en gegroepeer nie. Tog word die reëls wat in die vorige uitgawe nog as bykomende afdeling verskyn, nou in die uiteensetting van die spelreëls geïnkorporeer en al die betrokke paragrawe word deurlopend genommer. Sekere spelreëls is ook gewysig of aangepas.

3.3 Die indeling van 1931

In hierdie vierde uitgawe kom daar 'n aansienlike rasionalisering en uitbreiding van die spelreëls, waarin bepaalde aspekte wat die spelling (en skryfwyse) raak, nou vir die eerste keer 'n duidelike patroon het. Met hierdie uitgawe kry ons dus ook die eerste gesistematiseerde uiteensetting van die spelreëls. Hier volg die indeling:

- (1) Grondbeginsels
- (2) Toeligting en toepassing (van die grondbeginsels)
- (3) Wisselvorme
- (4) Vreemde woorde
- (5) Verafrikaansing van vreemde woorde
- (6) Lettertekens
- (7) Klinkers en tweeklanke
- (8) Medeklinkers
- (9) Samestellinge en woordkoppeling
- (10) Leestekens

Opvallend hierby is nie net die meer rasionele ordening van sake rakende die beginsels waarvolgens die spellingnorme vasgestel word en die spesifieke spellingnorme self nie, maar ook die onderskeiding en aanduiding van afdelings wat spesifiek tot probleme aanleiding gee, byvoorbeeld wisselvorme en vreemde woorde (asook die verafrikaansing hiervan), asook 'n afsonderlike afdeling met leiding (of norme?) by interpunksie, dit wil sê nie streng gesproke 'n spellingaangeleentheid nie, maar wel 'n aspek van skriftelike taalgebruik waaroor daar probleme na vore kan kom. (Die afdeling is deur A.C. Bouman in opdrag van die Akademie versorg, en vorm nie 'n afdeling van die Spelreëls as sodanig nie. Vergelyk (Böshoff et al 1931:vii).)

3.4 Die indeling van 1937

Hierdie uitgawe sluit aan by dié van 1931, behalwe dat daar 'n duidelike afdelingsverskil optree: die eerste afdeling betrek die sake wat met die grondbeginsels saamhang, asook dan wisselvorme, vreemde woorde en lettertekens, terwyl die volgende afdeling die spelreëls dek, wat dan onder andere klinkers, tweeklanke, medeklinkers, ensovoorts, omvat. Die indeling is soos volg:

- (1) Grondbeginsels
- (2) Toeligting en toepassing
- (3) Wisselvorme
- (4) Vreemde woorde
- (5) Verafrikaansing van vreemde woorde
- (6) Lettertekens

SPELREËLS

- (7) Klinkers en tweeklanke
- (8) Medeklinkers
- (9) Verdubbeling van medeklinkers
- (10) Verdelling in lettergrepe
- (11) Samestellinge en woordkoppeling
- (12) Leestekens

Die neiging tot rasionalisering van bepaalde rubrieke word in hierdie uitgawe verder gevoer en daar kom dus twee nuwe afdelings by, naamlik verdubbeling van medeklinkers en verdelling in lettergrepe, wat voorheen as onderdele van bestaande indelings gegee is. Interessant genoeg word die afdeling oor leestekens behou, maar dit word nie tipografies van die spelreëls onderskei nie.

3.5 Die indeling van 1953

Hierdie uitgawe bring weer eens 'n verandering in die indeling, hoewel die onderliggende patroon dieselfde bly. Opmerklik is dat rasionalisasie dié keer anders geskied: sekere afdelings wat vroeër geskei is, word bymekaar gegroepeer (so is daar nou slegs een afdeling oor die grondbeginsels), nuwe afdelings word bygevoeg, terwyl sekere indelings heeltemal verval het. Hier volg die indeling:

- (1) Grondbeginsels
- (2) Wisselvorme
- (3) Vreemde woorde
- (4) Klinkers en tweeklanke
- (5) Die afkappingsteken
- (6) Medeklinkers
- (7) Verdubbeling van medeklinkers
- (8) Die gebruik van hoofletters
- (9) Meervoudsvorme
- (10) Verdeling in lettergrepe
- (11) Samestelling en samekoppeling

Markant is die bymekaargroepering van sake rakende die grondbeginsels, waarna reeds verwys is, en die saamvat van die twee afdelings oor vreemde woorde. Die afdelings oor lettertekens en leestekens het verval, maar nuwe afdelings oor hoofletters en meervoudsvorme het bygekom.

3.6 Die indeling van 1964

Die indeling van hierdie uitgawe toon in hoë mate 'n nuwe rubrisering, en die aantal afdelings word tot sestien vermeerder. Die rasionalisering wat telkens in die vorige uitgawes geskied het, word gevolglik verder gevoer. Verbandhoudende spellingsake word ook in volgorde bymekaar gegroep. Hier volg die indeling:

- (1) Grondbeginsels
- (2) Dubbelspellinge
- (3) Wisselvorme
- (4) Doeblette
- (5) Skeiding van woorddele by skryf
- (6) Deeltekens
- (7) Koppeltekens
- (8) Afkappingstekens
- (9) Rappies
- (10) Aksenttekens
- (11) Klinkers en tweeklanke
- (12) Medeklinkers

- (13) Meervoudsvorme
- (14) Woorde van vreemde herkoms
- (15) Hoofletters
- (16) Die skryfwyse van woorde --- los of vas

Opvallend hierby is dat daar nou vir die eeste keer 'n (uitvoerige) afdeling bygevoeg is oor die los of vas skryf van woorde, terwyl spesifieke spellingaspekte, byvoorbeeld die gebruik van deelttekens, koppeltekens, afkappingstekens en aksenttekens, nou in afsonderlike afdelings gehuisves word. Die afdeling oor wisselvorme word ook uitgebrei, sodat afsonderlike indelings vir dubbelspellinge en doeblette ingeruim word. Afdelings van die 1953-uitgawe wat verval het, is dié oor samestelling en samekoppeling en dié oor die verdubbeling van medeklinkers, wat in die betrokke rubrieke waar dit tuis behoort, ondervang word.

3.7 Die woordelys

Van die eerste uitgawe van die AWS in 1917 verskyn daar as tweede afdeling 'n woordelys: hierin word 'n keuselys van woorde gegee wat, oor die algemeen, gebruik kan word vir die naslaan van spesifieke vorme, meesal dié waarmee die gebruiker probleme ondervind. Dit is moontlik 'n aanduiding van die toenemende skriftelike gebruik van Afrikaans dat hierdie woordelysge- deeltes oor die jare in omvang sou toeneem. Vergelyk die volgende tabel waarin die aantal woorde per uitgawe by benadering aangegee word:

<u>Uitgawe</u>	<u>Woorde</u>
1917/18	15 680
1921	16 400
1931	28 688
1937	29 040
1953	20 560
1964	26 102

Die vermindering in 1953 ten opsigte van 1937 lê daarin dat "'n groot aantal woorde en/of woordvorme uit die vorige Woordelys (...) geskrap" is (Boshoff et al 1953:1). Die toename in 1964 ten opsigte van 1953 lê daarin dat, hoewel daar weer woorde/woordvorme geskrap is, veral tegniese en natuurwetenskaplike terme asook streekspraakwoorde, bygevoeg is (Boshoff et al 1964, Voorwoord p. 1).

Hierby kom dat daar 'n lys van afkortings (ongeveer 1200) by die 1953-uitgawe gevoeg is, asook by die 1964-uitgawe (\pm 1200). Hierdie lyste word telkens vooraf gegaan deur 'n kort toeligting, want afkortings word nie beteël nie.

Dit sou 'n insiggewende studie wees om vas te stel op watter grondslag die betrokke vorme in die woordelys telkens gekies is. By 'n oppervlakkige deurgaang van die materiaal kry mens die indruk dat daar nie op grond van sekere vaste uitgangspunte besluit is om sekere tipes problematiese gevalle op te neem nie, maar dat dié opnames eerder ad hoc van aard is. Ongelukkig kan die aangeleentheid nie hier verder gevoer word nie. Dit blyk egter wenslik te wees om die woordelys aansienlik uit te brei en om sorg te dra dat soveel probleemtipes as moontlik in die woordelys opgeneem word, aangesien die praktyk leer dat die AWS-gebruiker hoofsaaklik die woordelys naslaan, eerder as om die betrokke spelreël na te slaan en toe te pas. (Terloops: die naslaan van die spelreëls is dikwels moeilik, aangesien dit dikwels nie uit te maak is presies waar 'n betrokke probleemgeval daarin behandel word nie. Slegs die 1953-uitgawe het 'n bladwyser bevat, wat besonder nuttig was.)

3.8 Aspekte van die spelling en skryfwyse van Afrikaans

Uit die voorgaande algemene skets van die geleidelike ontwikkeling van die normering van die Afrikaanse ortografie, blyk die volgende verskynsels:

- (1) Daar is een gesaghebbende liggaam vir die reëling van die Afrikaanse spelling, naamlik die Akademie, wat hom sedert 1915 hiermee besig hou.
- (2) Aanvanklik is die hegte inskakeling by Nederlands nog opvallend aanwesig, maar mettertyd is daar 'n al hoe groter beweging in die rigting van verafrikaansing.
- (3) Die spelreëls word aanvanklik min of meer in algemene rubrieke onderverdeel, sonder 'n te presiese rubrisering. Mettertyd kom daar groter presisering en word daar gerubriseer op grond van die opvallende kenmerke van die geskrewe Afrikaanse woordvorm/skryfvorm.
- (4) Die basiese skryf- en spellingsstelsel van Afrikaans is reeds teen ongeveer 1964 vasgelê, met aan die een kant 'n aansluiting by sekere tradi-

sies (onder meer die Nederlandse tradisie) en aan die ander kant 'n vaslegging van Afrikaanse vorme op grond van sekere reëls/norme, wat dikwels berus op sekere standaardvorme in die Afrikaanse uitspraak, of wat die beginsel van gelykvormigheid betrek. Oor die algemeen is daar dus redelike vastheid ten opsigte van die aanvaarde en vasgestelde grondbeginsels waarop die Afrikaanse spelreëls berus.

(5) Daar is toenemend 'n geneigdheid om al hoe meer min of meer afwykende vorme, byvoorbeeld ten opsigte van vreemde woorde, of ten opsigte van die uitsonderings op die geformuleerde spelreëls, in die groter kader van die reëls tuis te bring, al beteken dit dat die reëls uitgebrei en aangepas moet word. Verder in dié artikel word op sekere van die genoemde kwessies nader ingegaan.

4 Die Afrikaanse spelreëls

4.1 Die beginsels van normering

Wat die beginsels van normering ten opsigte van die Afrikaanse spelling betref, kan die volgende gestel word:

(1) Die spelling/skryfwyse van woorde en woordvorme (byvoorbeeld meervoudsvorme, graadtrapvorme, werkwoordsvorme) is 'n skriftelike aangeleentheid: spelling het te doen met weergawes op skrif. Skriftelike taalgebruik streef waarskynlik na eenvormigheid: 'n woord/woordvorm moet konsekwent een vorm vertoon. Selfs in tale waarin die spelvorme nie bewustelik gereël word nie, kom daar mettertyd --- op grond van verskeie oorwegings, onder andere die gesaghebbendheid van instansies (waaronder publikasies), die aanvaarding deur 'n groot gros skriftelike taalgebruikers, die neerlê van vorme in 'n spelboekie (byvoorbeeld vir skoolgebruik) --- 'n groot mate van eenvormigheid en konsekwentheid tot stand. Waar die spelvorme bewustelik gereël moet word, kom daar nou die element van rasionalisasie of bewuste reëlsetting na vore. Dit lei daartoe dat daar bewustelik norme geskep moet word waarvolgens die spelling moet geskied, of waarop die spelling moet berus. So 'n verskynsel geld byvoorbeeld vir die spelling van die Afrikatale, by ons spesifiek die Bantoetale.

Die geval van Afrikaans laat 'n ander dimensie na vore kom: enersyds het Afrikaans ontwikkel tot selfstandige standaardtaal, maar andersyds het dit

--- veral wat sekere skriftelike gebruike betref --- nou by Nederlands aangesluit. Hoewel 'n groot hoeveelheid van die Nederlandse ballas afgeskud is, is daar nog heelwat spellinggebruike wat die Nederlandse tradisie in Afrikaans bestendig. Die dimensie wat bykom, is gevolglik die tradisionele: sulke tradisionele vorme kan nie altyd verantwoord word aan die Afrikaanse taalsisteem nie. Hierdie aansluiting by of bestendinging van tradisionele vorme in Afrikaans is een van die probleme wat die normopsteller vir die Afrikaanse ortografie teenkom. Hierby moet ook in gedagte gehou word dat die Afrikaanse woordeskat, benewens die Nederlandse element, ook heelwat leksikale items bevat wat aan die sogenaamde vreemde of ook aan die klassieke tale ontspring, en wat óf via Nederlands óf direk in Afrikaans oorgebring word. Hierby kan daar dus gevalle na vore tree wat óf by die (tradisionele) Nederlandse spelling aansluit, óf wat in die Afrikaanse spelsisteem verantwoord (kan) word. Dit kan dan aanleiding gee tot inkonsekwentheid in die Afrikaanse spelling.

(2) Die voorgaande sluit aan by 'n volgende kenmerk wat eie aan spellingreëling is: dit is preskriptief van aard. Op 'n sekere vlak van taalgebruik, naamlik die skriftelike, word daar aan die taalgebruikers voorgeskryf hoe 'n bepaalde woord/vorm gespel resp. geskryf moet word. Hierdie preskriptiwiteit word egter in belangrike mate deur die volgende oorwegings gekwalifiseer:

(a) Die preskriptiewe norme geld slegs vir die skriftelike weergawe van die sogenaamde standaardtaal (of algemeen beskaafde taalvorm, soos dit vroeër algemeen genoem is).

(b) Die handhawing van die betrokke voorgeskrewe norme is om verskillende redes nie (altyd) afdwingbaar nie. 'n Aantal hiervan is:

(i) Skriftelike taalgebruikers is onbewus van die draagwydte van 'n bepaalde spelreël (of reeks spelreëls). Sulke reëls kan dan nie altyd konsekwent toegepas word nie.

(ii) Bepaalde instansies behou hulle die reg voor om sekere vorme te gebruik, bewustelik of onbewustelik in afwyking van die voorgeskrewe reëls.

(iii) Die onderrig van die reëls stuit op probleme van interpretasie by bepaalde reëls.

(iv) Die reëls self lei tot botsende interpretasies: volgens die een reël kan 'n bepaalde spelling gevolg word, terwyl 'n ander reël 'n ander spelvorm tot gevolg kan hê.

'n Voorbeeld by (i) is die spelvorm *technikon* wat deur die Departement van Nasionale Opvoeding ingevoer is, sonder inagneming van die verbandhoudende vorme *tegniek*, *tegnies*, *tegnologie(s)*. By (ii) is 'n voorbeeld die skryfwyse *blankes*, *swartes*, (dit wil sê sonder die hoofletter) in sekere koerante (byvoorbeeld die van die Nasionale Pers), of die spelvorm *benodighede* (in plaas van *benodigdhede*) wat dikwels teengekom word. In die geval van (iii) is daar die gebruik van die kappie in woorde soos *skêr* en *blêr*, maar nie byvoorbeeld in woorde soos *ver* of *pers* (= kleur) nie. By (iv) kan genoem word die gebruik van die koppelteken al dan nie in gevalle soos *antirumaties*, *anti-rooktablet*, *anti-Russies* (maar byvoorbeeld *verafrikaans*), *antirevolutionêr* (en hoe word vorme met byvoorbeeld *prohanteer*?): of *kalorimeter* teenoor *kaloriewaarde*.

(3) Die grondslae waarop normering (moet) berus, word verder gekompliseer deur die vraag: in hoe 'n mate is dit moontlik om die standaardvorm van die betrokke taal vas te stel? Hierdie kwessie word later in die artikel geïllustreer met verwysing na die hantering van wisselvorme. Die kwessie gee ook aanleiding tot die onderskeiding van bepaalde grondbeginsels waarop die Afrikaanse spelling dan berus. Dit word in die volgende paragraaf behandel.

4.2 Die indeling van spellingnorme

Dit is tot dusver in hierdie algemene oorsig duidelik dat daar minstens twee tipes norme geld:

(1) Die norm van die algemene beginsels wat moet geld vir die spellingreëling. Dit is deur die verskillende taalkommissies heen verwoord in die sogenaamde grondbeginsels. Ons noem dan dié tipe norme "beginselnorme".

(2) Die norme wat in 'n groot aantal subtypes verdeel word, maar wat ten doel het die vaslegging van reëls waaraan die skriftelike vorm van woorde moet voldoen. Hierdie tipe norme noem ek vervolgens "spelnorme".

4.2.1 Beginsele norme

Die onderskeiding van die grondbeginsels waarop die Afrikaanse spelling berus, is oor die jare min of meer konstant gehandhaaf, behalwe dat die formulering daarvan dikwels gewysig is.

'n Kort oorsig lewer die volgende ten opsigte van die stelwyse van hierdie grondbeginsels: In die eerste uitgawe van die *Afrikaanse Woordelys en Spelreëls* (1917), soos in die *Afrikaanse Spelreëls* (1915), verskyn vyf "algemene grondbeginsels":

- (a) Vir so ver moontlik, elke klank deur 'n aparte letter voor te stel, en geen onnodige letters te gebruik nie.
- (b) Dieselfde woord, voor- of agtervoegsel, vir so ver moontlik, altyd op dieselfde wyse te skrywe.
- (c) Die geskiedenis net daar in ag te neem waar dit om praktiese redes noodsaaklik is.
- (d) So weinig moontlik van die Vereenvoudigde Hollandse Spelling af te wyk.
- (e) Altyd die mees gebruiklike uitspraak weer te gee, en dit as norm aan te neem.

Punt (d) verander in die 3de hersiene druk (1921) na:

Nie onnodig van die Vereenvoudigde Nederlandse Spelling (V.N.S.) af te wyk nie.

Maar dan, in die 4de hersiene en vermeerderde druk van 1931, verminder die grondbeginsels na drie:

Die Afrikaanse spelling wil:

- (1) die algemeen gebruiklike uitspraak in beskaafde Afrikaans weergee;
- (2) by die Vereenvoudigde Nederlandse Spelling (V.N.S.) aansluit en nie sterk daarvan afwyk nie;
- (3) so ver moontlik gelykvormig wees.

In die 5de hersiene en vermeerderde uitgawe (1937) is daar weer eens slegs 'n verandering wat punt (2) betref: "nie sterk daarvan afwyk nie" word "nie onnodig daarvan afwyk nie".

In die 6de hersiene uitgawe (1953) is daar weer 'n verandering wat punt (2) betref. Nou lui dit:

aansluit by die Vereenvoudigde Nederlandse Spelling (V.N.S.), soos in 1904 in Suid-Afrika aanvaar, en nie onnodig daarvan afwyk nie.

Ook punt (1) word nou anders geformuleer:

(1) die algemeen gebruiklike uitspraak in beskaafde Afrikaans as grondslag aanvaar.

En dan in die 7de verbeterde uitgawe (1964) word punt (2) nog 'n keer gewysig:

rekening hou met die spelling wat vandag amptelik in Nederland erken word.

Dit is uit hierdie opsomming duidelik dat die opeenvolgende taalkommissies groot probleme ondervind het met die sogenaamde aansluiting by die Nederlandse spelling. Waarom sou dit wees? Die ander grondbeginsels word duideliker en presieser geformuleer --- en daarmee kan 'n konsekwente of 'n gestandaardiseerde spelling vir Afrikaans gereël word, soos inderdaad dan ook oor die jare gebeur het. Maar die Nederlandse aspek moet telkens weer eens opnuut na vore gestoot word om die paar gevalle te verantwoord waarby daar nie uitgegaan is van die vorme wat konsekwent eenders gespel behoort te word nie, sou 'n mens uitgaan van 'n konsekwente, Afrikaanse reëling: dit geld dan spesifiek die voorkoms van *v x f* en *y x ei*.

In hierdie verband is Le Roux (1959:45) se opmerking ter sake:

"Nog 'n verskil in die verskillende drukke is dat gaandeweg probeer is om die spelling van Afrikaans meer uit Afrikaans self op te stel, sonder ewenwel onnodig af te wyk van die Vereenvoudigde Nederlandse Spelling. Die band met Nederlands is vir ons om kulturele redes nie te verbreek nie. Iemand kan vra: Waarom nie gekies tussen *v* en *f*, *ei* en *y* nie? soos S.J. du Toit indertyd gedoen het, en ons het tog, afgesien van eiename, reeds die *z* laat vaar en slegs die *s* behou (...) Om praktiese redes het dit geen sin om op vroeë soos hierdie in te gaan nie."

Hierteenoor huldig H.J.J.M. van der Merwe (1967:95) 'n ander standpunt:

"Dit (is) duidelik dat die f/v-kwessie nie maklik onder reëls te bring is nie, en selfs die man met taalhistoriese kennis moet meermale twee maal dink of dit f dan wel v moet wees. Vir die Nederlandskundige is dit makliker in dié opsig dat hy v stemhebbend uitspreek en f stemloos maar dis 'n onderskeiding wat in Afrikaans verlore gegaan het. Juis daarom vra 'n mens jou af of ons nie maar die knoop moet deurhak en net of f of v moet skryf nie."

Dié argument stel Van der Merwe (1967:86) ook ten opsigte van ei x y.

Hoewel daar heelwat probleme is ten opsigte van so 'n onderskeiding van beginselnorme, moet daar gekonkludeer word dat die Afrikaanse spelling oor die jare in groot mate gestandaardiseer is, dit wil sê die beginselnorme is redelik konsekwent toegepas, en dit het onder meer gelei tot die uitskakeling van heelwat vreemde (asook Nederlandse) spelvorme. Venter (1964:168-169) vat die kwessie goed saam waar hy oor die eerste grondbeginsel sê:

"Die Afrikaanse spelling probeer die spreektaal op die voet volg en wil die uitspraak sover moontlik weergee. Maar terselfdertyd wil dit nie alle uitsprake weergee nie maar alleen die algemeen gebruiklike uitspraak. Tog is dit ook nie alle algemene uitsprake wat die grondslag vorm nie, maar dié van beskaafde Afrikaans. Dit bring natuurlik onmiddellik 'n subjektiewe oordeel in die spel, naamlik om te bepaal wat algemeen is en wat beskaaf is, en ek glo nie dis altyd vir die Taalkommissie moontlik om dit eksperimenteel vas te stel nie."

4.2.2 Spelnorme

Oor die spelnorme word daar hier nie lank uitgewei nie, aangesien dit tot 'n aansienlike mate van detailbespreking sal lei. Ter sake is egter dat hierin spesifieke reëls vir elke bepaalde spellingverskynsel betrek word. Hierdie reëls dek die volgende verskynsels (die verwysing is na die AWS-uitgawe van 1964):

- (1) Die gebruik/nie-gebruik van deeltekens (VI).
- (2) Die gebruik/nie-gebruik van koppeltekens (VII).
- (3) Die gebruik/nie-gebruik van afkappingstekens (VIII).
- (4) Die gebruik/nie-gebruik van kappies (IX).
- (5) Die gebruik van aksenttekens (X).

- (6) Die enkel resp. dubbel skryf van vokale en die spelwyse van diftonge (XI).
- (7) Die skryf van konsonante (XII) en samevattende reëls oor (die spelling van *meervoudsvorme* (XIII)).
- (8) Die spelling van woorde van vreemde herkoms, waarin daar dikwels verbande gelê word met die reeds genoemde reëls (XIV).
- (9) Die gebruik van hoofletters (XV).
- (10) Die vas of los skryf van woorde (XVI).

Die laaste twee afdelings, naamlik die gebruik van hoofletters en die vas resp. los skryf van woorde, is streng gesproke nie as spelnorme te beskou nie, maar as skryfnorme, aangesien die betrokke reëls slegs slaan op die verskyning van die betrokke vorme op skrif. Daar is dus geen verband te lê met die genoemde spelbeginsels nie. Eerder is daar verder hierby sprake van tradisie of van 'n ontwikkelende tradisie. Uit die aard van die saak word daar hierby dus eerder van 'n ander tipe norm gebruik gemaak, naamlik gebruiksnorme.

Daar word ook verder in die Spelreëls van die AWS voorsiening gemaak vir die onderskeiding van variasievorme. Hierby kom daar moontlik van die grootste probleme vir die opsteller van Afrikaanse spelnorme na vore, aangesien daar deur die blote erkenning van die voorkoms van variasies implisiet, of soms eksplisiet, afgewyk word van die konsekwentheid wat deur die spelreëls nagestreef word. Boonop raak die kwessie die hele grondslag van die vasstelling van watter taalvorm (byvoorbeeld die standaardvorm) as uitgangspunt moet dien vir die spellingreëling. Die kwessie word in die volgende afdeling behandel.

5 Die probleem van wisselvorme

(L.W. Met AWS hierna word verwys na die 1964-uitgawe.)

5.1 Agtergrond

In die AWS word onder par. 7. van die voorwoord onder 'wisselvorme' verstaan: vorme "met verskil van uitspraak en spelling, maar sonder verskil van betekenis". Dit word dan gestel teenoor "dubbelspellinge" ("byvoorbeeld 'n Afrikaanse en 'n vreemde, maar sonder verskil van betekenis") en "doeblette" ("met verskil van uitspraak, spelling en betekenis").

In dié verband is die Eerste Grondbeginsel ter sake: "die Afrikaanse spelling wil die algemeen gebruiklike uitspraak in beskaafde Afrikaans as grondslag aanvaar" (sien verder die afdeling Afrikaanse Spelreëls I. Grondbeginsels in die AWS). Dit stel dus twee kriteria: (i) die algemeen gebruiklike uitspraak; en (ii) beskaafde Afrikaans. In die bespreking van die Eerste Grondbeginsel (t.a.p.) word daar vervolgens eerstens gemotiveer waarom sekere vorme nie erken word nie:

"Op grond van hierdie oorweging [= die algemeen gebruiklike uitspraak in Afrikaans as grondslag - L.C.E.] moes ons spelvorme soos *baiing*, *hiekel*, *iesel*, *loep*, ens., *weer*. Hulle verteenwoordig elkeen 'n uitspraak wat wel in beskaafde Afrikaans voorkom, maar wat nie algemeen gebruiklik is nie. Andersyds hou ons rekening met 'beskaafde Afrikaans' en moet ons derhalwe spelvorme soos *agint*, *sperskies*, *tarwtyn*, ens., afkeur."

Vervolgens word daar eksplisiet deur die AWS (t.a.p.) erken:

"In 'n jong taal soos Afrikaans is dit egter dikwels nie uit te maak watter van twee en soms meer vorme as die gebruiklikste en tegelyk as beskaafde vorm erken moet word nie."

Dit vorm dan die grond vir die aanname dat wisselvorme erken moet word:

"In sulke gevalle is die erkenning van wisselvorme soos die volgende onvermydelik: *aalwee* naas *aalwyn*, *aartappel* naas *ertappel*, *ken* naas *kin*, *môre* naas *more*, *nôl* naas *nooi*. Daar bestaan in Afrikaans veral 'n groot verskeidenheid werkwoordelike wisselvorme; byvoorbeeld die volgende tipes: *begin*, *beginne*, *begint*; *begoël*, *begogel*; *bie*, *bied*, *bieë*; *kla*, *klaag*, *klae*; *skryf*, *skrywe*."

Dit is uit hierdie uiteensetting van die beginsel seker duidelik dat die verskynsel van wisselvorme nie probleemloos is nie. Die aard van die probleem kan voorlopig soos volg gestel word: Indien wisselvorme beskou word as vorme wat nie betekenisverskille vertoon nie, maar slegs fonetiese/ortografiese verskille, is die afleiding dan korrek dat 'n skriftelike taalgebruiker van Afrikaans enigeen van die vorme wat as wisselvorme erken word deur die Taalkommissie, mag gebruik? Op die oog af blyk dit wel die geval te wees.

'n Onderzoek van slegs die wisselvorme wat hierbo genoem word, lei tot die volgende skema:

I. WISSELVORME VOLGENS REGIONALE VERSKILLE

aalwee : aalwyn
nôï : nooi
begin : beginne : begint

II. WISSELVORME VOLGENS IDIOLEKTIESE VERSKILLE

ken : kin
môre : more

III. WISSELVORME VOLGENS SISTEMATIESE KLANKWISSELINGSPATRONE

aartappel : ertappel
bie : bied : bieë
kla : klaag : klae
skryf : skrywe

IV. WISSELVORME VOLGENS CHRONOLEKTIESE VERSKILLE

ken : kin
begoël : begogel
begin : beginne : begint

Vir die oomblik is dit nie ter sake of ons hierby vorme aantref wat in meer as een afdeling {kan} tuishoort nie. Wat wel van belang is, is dat ons reeds kan vasstel dat nie al die vorme op dieselfde vlak van taalgebruik voorkom nie: daar is onder andere sowel stilistiese as registerverskille aantoonbaar, terwyl daar ook taalsistematiese verskynsels voorkom.

5.2 Problematiese aspekte

Dit is teen hierdie agtergrond dat die afdeling oor wisselvorme in die Spelreëls van die AWS (pp. 3 e.v.) nader ondersoek moet word. Met die oog op oorsigtelikheid word daar van die bostaande voorlopige indeling gebruik gemaak.

5.2.1 Regionale wisselvorme

Hoewel die **AWS** nie eksplisiet wys op die verskynsel van streeksverskille nie, is dit uit die behandeling van die stof duidelik dat regionaliteit van gebruik implisiet as kriterium aangewend word. So word daar in par. 1. onder III. wisselvorme (p. 3) gesê:

"in ander gevalle, byvoorbeeld **alikeukel** of **arikeukel**, word ter besparing van ruimte slegs 'n paar van die gebruiklikste vorme gegee, dus nie **alikeuk**, **alikeuk**, **arikeuk**, ens., nie, terwyl in gevalle soos **aalwyn**, wat onder andere **aalwee** of **alewee** as wisselvorme het, om dieselfde rede slegs die gebruiklikste vorm(e) opgeneem is."

Daar word nie 'n kriterium gegee waarvolgens die "gebruiklikste vorme" vasgestel word nie, maar slegs "'n paar van die gebruiklikste vorme" word gegee. Indien daar 'n aantal vorme voorkom, en die vorme word almal beskou as die gebruiklikste vorme, is dit nie duidelik op watter grondslag slegs sekere van die vorme as wisselvorme gekies word nie. Nou word die probleem implisiet ingesien deur die opstellers van die **AWS**, maar dit word op 'n eienaardige manier opgelos, want in die genoemde paragraaf lui dit verder:

"As 'n vorm ontbreek, beteken dit nie sonder meer dat so 'n vorm goedkeuring of afkeuring verdien nie, en word gebruikers van die Woordelys aangeraai om in verband daarmee uitvoeriger bronne te raadpleeg."

Daar word nie gesê wat hierdie "uitvoeriger bronne" is nie.

Kyk 'n mens byvoorbeeld in **WAT I** onder **alikeuk** word daarby ook **alikeukel**, **alikeuk**(el) as "erkende wisselvorme" gegee, teenoor die **AWS** se Woordelys-opgawe wat slegs **alikeukel** en **arikeukel** het. Dus het die **WAT** vyf "erkende wisselvorme" (volgens die Inleiding dié wat soos die lemma ook vet gedruk word), waarvan slegs een, **alikeukel**, een van die twee is wat in die **AWS** opgeneem is. Die **WAT** sê verder: "Die vlg. vorme kom ook voor: **alikeuk**, **alikeuk**, **arikeuk**(el), **arikeukel**, **arikeuk**(kel), **arikeukel**": in dié geval word die vorme kursief gedruk, met die implikasie dat hulle dan wel wisselvorme is, maar moontlik nie erkende wisselvorme nie. Tog is een hiervan, **arikeukel**, een van die Woordelys se twee vorme. Hierby gee die **AWS** in die hierbo aangehaalde paragraaf by implikasie ook **alikeuk**, **alikeuk**, **arikeuk** as van die gebruiklikste vorme wat dan wel nie opgeneem word in die Woordelys nie, aangesien "slegs 'n paar" hiervan gegee word.

By **aalwyn** vind ons 'n soortgelyke patroon: die Woordelys gee slegs **aalwee** en **aalwyn**; die hierbo gesiteerde paragraaf noem dan ook nog **alewee**. **WAT** i gee s.v. **aalwee** ook **aalwyn** en **alewee** as "erkende wisselvorme" en noem dan die volgende as "gewestelike vorme": **alwee**, **allewee**, **alwie** en **alwyn**.

Die **WAT** is moontlik te beskou as een van die "uitvoeriger bronne" wat die **ANS** in die reeds aangehaalde paragraaf op die oog het, maar dit gee heeltemal 'n ander leiding aan die gebruiker as die **ANS**.

Dit sou hier gestel kan word dat die probleem lê by die ineksakte vasstelling van wat as wisselvorme beskou moet word, byvoorbeeld deur gewag te maak van "gebruiklikheid" sonder dat daar aangedui word hóé "gebruiklikheid" as norm aangewend moet word. Boonop is daar 'n belangrike aspek wat ten opsigte van streekswisselvorme buite rekening gelaat word, naamlik dat 'n bepaalde vorm of bepaalde vorme moontlik regionaal sterk kan wissel ten opsigte van "gebruiklikheid". Dit kan byvoorbeeld wees dat sprekers in een gebied die een vorm, sê maar **aalwyn**, as die algemene of gebruikelike vorm ken, maar dat sprekers in 'n ander gebied 'n ander vorm, sê maar **aalwee**, algemeen ken en gebruik.

Om 'n waarde vir die gebruiker te hê, moet regionale wisselvorme presieser vasgestel (kan) word en die norm van gebruiklikheid, indien vasstelbaar op grond van die ondersoekte data, moet noukeurig geformuleer (kan) word. Alternatiewelik kan die vraag gestel word of regionale wisselvorme hoegenaamd in 'n handleiding oor die spelling van Standaardafrikaans opgeneem moet word. Hierby kom 'n verdere vraag na vore: indien wisselvorme nie vasstelbaar 'n gelyke verspreiding onder taalgebruikers vertoon nie, behoort sulke vorme wel in 'n spellingreëling betrek te word? Dit laat die vraag na vore kom of die norm nie veral gerig moet wees op die vasstelling van wat as wisselvorme geld nie, met ander woorde op 'n definisie.

Dié kwessie word aktueel wanneer daar ook gekyk word na die ander tipes wisselvorme wat onderskei kan word.

5.2.2 Idiolektiese wisselvorme

Sekere vorme wat in die **ANS** as wisselvorme aangedui word, berus moontlik op die verskynsel dat individuele sprekers uitspraakvorme gebruik wat in die spelling gereflekteer kan word. Behalwe gevalle soos **môre** : **more** en **ken** :

kin, wat reeds hierbo genoem is, word daar eksplisiet in par. 1 by reël III (p. 3) gesê "bepaalde tipes wisselvorme is nie in die Woordelys opgeneem nie", maar hulle word wel vermeld. Dit geld gevalle soos *dae* : *dage*, *hoër* : *hoger*, *oë* : *oge*, *teoloë* : *teologe*, waarby die tweede vorme, dit wil sê die met -g-, wel erken word, maar by implikasie as uitspraakvariante. Idiolekties is daar sekerlik sprake van alternatiewe uitspraakvorme, maar dit is nie ter sprake by die spellingreëling nie, aangesien een vorm vir die spelling erken word. Die ander tipe gaan oor die optrede van *ge-* voor verlede deelwoorde op *-eer*, waarby slegs die vorme op *ge-* opgeneem word, hoewel daar ander vorme voorkom waarby *ge-* ook weggelaat kan word (byvoorbeeld *loseer*, *makeer*, *probeer*, *regeer*, *studeer*, *waardeer*). Hierdie gevalle word in 'n reeks opmerkings uitgebrei, maar die opmerkings raak streng gesproke nie die spelling nie, maar die grammatikale (veral sintaktiese) optrede daarvan. Dié aspek, terloops, betrek 'n opvallende eienskap van die Spelreëls: dikwels word nie die spellingreëling nie, maar wel grammatiese beskrywing in die uiteensetting betrek. Die aangeleentheid kom weer passim in hierdie artikel ter sprake.

By die beoordeling van hierdie idiolektiese vorme kom ook die chronolektiese wisselvorme te pas, want dit is soms moeilik vas te stel of die betrokke vorme slegs onder bepaalde (ouer) Afrikaanse gebruikers voorkom, en of die vorme dalk reeds verouder is.

5.2.3 Chronolektiese wisselvorme

Dit val op dat die vorme wat as chronolekte beskou kan word, in die *AWS* in par. 3. van die afdeling oor wisselvorme (vergelyk pp. 4-5) betrek word in 'n algemene saamgroepering van "enkele tipes wisselvorme wat in die besonder die aandag verdien". Opmerklik hier is dat die invloed van Nederlandse vorme op Afrikaans dikwels na vore kom; daar kan ook beweer word dat Afrikaans in sommige gevalle die Nederlandse vorme bestendig het. So byvoorbeeld het die slot -t (op skrif ook -d) in bepaalde woorde van Nederlandse oorsprong in Afrikaans sistematies verval, maar in enkele gevalle is dit behou. Die vorm sonder -t in dié gevalle kan as chronolekties beskou word, aangesien die vorm met -t om bepaalde redes (waaronder voorskrif en tradisie kan ressorteer), in Afrikaanse bestendig is. Voorbeelde hiervan is *agt*, *maagd*, *sist* (med.), *takt*, *borstrok*, *groots*.

Aan die ander kant kom daar vorme voor waarby die Nederlandse vorm as chronolekties kan geld, omdat die betrokke vorme in die groter en algemene patroon van slot-t-opruiming inpas; voorbeelde is *kosthuis* en *kript*.

Deerdens is daar 'n aantal gevalle, en hulle sou dan wel as wisselvorme gekenskets kan word, waarby die vorme met en sonder -t albei gebruiklik in Afrikaans geword het, byvoorbeeld *agt* : *meesal* : *meestal*.

Mutatis mutandis geld die bogenoemde opmerkings ook vir die behoud van -n- by afleidings; vergelyk *geweteloos* : *gewetenloos*, *meedoëloos* : *meedoënloos*, *leweloos* : *lewensloos*, *geweteloos* : *gewetenloos*, *buite-egtelik* : *buiten-egtelik*.

5.2.4 Taalsistematiese wisselvorme

As gevolg van bepaalde fonologiese, morfonologiese en morfologiese, asook dalk sintaktiese, sisteemkenmerke van Afrikaans kan daar 'n wye verskeidenheid wisselvorme onderskei word. Dit is onder meer daarin geleë dat sekere klankkombinasies, resp. morfonologiese/morfologiese patrone, sistematiese variasie vertoon.

Een van die algemene sisteemvariasies wat hom in Afrikaans voordoën, raak die optrede van 'n stemlose frikatief in die auslout van werkwoorde wat varieer met die voorkoms van die ooreenkomende stemhebbende frikatief gevolg deur die neutrale vokaal in die betrokke posisie; vergelyk gevalle soos *beef* : *bewe*, *leef* : *lewe*, *skaaf* : *skawe*, *skryf* : *skrywe*, *swerf* : *swerwe*. Nog sulke algemene variasies kan onderskei word ten opsigte van die optrede van meervoudsuitgange, onder meer -e : -s; die wisseling van f : w in intervokaliëse posisie; die optrede van allomorfiëse agtervoegsels, byvoorbeeld -loos : -eloos; die wisseling tussen a : e of aa- : eë, ensovoorts.

Hierdie wisselinge, wat ook grammatiese wisselvorme genoem kan word, betref dikwels die optrede van bepaalde vorme in 'n sekere fonologiese, morfologiese of sintaktiese omgewing, en die uiteensetting daarvan hoort tot die sisteembeskrywing van die betrokke taal, met ander woorde tot 'n grammatika, en is nie as sodanig ter sake vir die spellingreëling nie, aangesien die spelvorm self ondervang word deur die reëls wat die optrede van onder meer vokale en konsonante in die betrokke woordvorme uiteensit.

Dit is slegs wanneer meer as een woordvorm --- met verskil in spelling tussen twee of meer vorme maar origens sonder funksionele of semantiese verskille, as gevolg van 'n sistematiese wisseling --- na vore tree dat dit as wisselvorme ter sake raak by die spellingreëling.

Die reëluiteensetting in reël III oor "wisselvorme" in die AWS is juis hoofsaaklik grammaties van aard, en die eintlike wisselvorme of heteronieme (= heterograwe) word nie uitgelig nie, maar in die geheel van die bereëling betrek. Dit is duidelik dat dié aspek nog nie rasioneel bereël is nie en as opdrag vir die betrokke taalkommissies voor hande lê.

Trouens, die huidige bereëling van die spelreëls toon dikwels hierdie digotomie tussen grammatikale reëls en spelreëls, ook in ander afdelings van die betrokke reëls as slegs dié in verband met wisselvorme.

5.3 Die gebruik van wisselvorme

Nietemin, al word daar gekom by 'n meer presiese bereëling van die identifikasie van wisselvorme, bly daar nog die probleem oor van die werklike algemene gebruik van sulke alternatiewe vorme. Dit is nie altyd seker dat die aangegewe vorme wel die toets van gelyke gebruiklikheid deurstaan nie. Op grond van 'n beperkte en voorlopige ondersoek van Taljard (1984) blyk onder meer die volgende (slegs 'n keuse uit die bewerkte materiaal word ter illustrasie gegee); die resultate word in persentasies uitgedruk:

- (1) 'n Keuse van gevalle waar die ondervraagdes slegs een van die betrokke vorme ken/gebruik:

100%	0%
aalwyn	aalwee
agterlosig	agtelosig
antibiotika	antibiotikums
ballonne	ballons
beslommernis	beslommering
bewerasie	bibberasie
boerewors	boerwors
buite-egtelik	buitenegtelik
chloried	chloriede
daaglik	daelijks
disinfekteer	desinfekteer
disorganiseer	desorganiseer
digby	digteby
dioksied	dioksiede
drakrag	draagkrag
gembok	gensbok
kommunikeer	kommuniseer
naelskraap	naelskraaps

- (2) 'n Keuse van gevalle waar die meerderheid van die informante 'n bepaalde vorm ken en gebruik.

(i) 95%	5%
daarenteen	daarenteë
disintegreer	desintegreer
doodsberig	doodberig
drumpel	drempel
druipeling	druipling
ensovoorts	ensovoort
ewenwel	ewewel
galop	galoppeer
inkoopprys	inkoopsprys
aankoopprys	aankoopprys
monopolieë	monopolies

(ii) 90%	10%
agt, agtste	ag, agste
babatjie	babetjie
begrawe	begraaf
disillusioneer	desillusioneer
erfenis	erfnis
gelatien	gelatine
gliserien	gliserine
ipekonders	hipokonders

(iii) 85%	15%
allawêreld	allewêreld
bewe	beef
bensien	bensine
bokantste	bokantse
bollemakiesie	bolmakiesie
bowenal	boweal

(iv) 70%	30%
dopeling	doopling
kitaar	ghitaar
kooptering/koopstasie	koopsie
maatstawwe	maatstawe
Noorweër	Noor
restaurant	restourant
siekteverlof	siekeverlof

(3) Hieronder volg 'n keuse van gevalle waar die keuse min of meer 'n gelyke verdeling vertoon:

(i) ±60%	±40%
aandeesertifikaat (60%)	aandeelsertifikaat (40%)
addendums (63%)	addenda (37%)
benuud (62%)	benieud (38%)
bontebok (65%)	bontbok (35%)
gelykgerdig (60%)	gelykberdig (40%)
kamstig (65%)	kamdig (35%)
maksimum prys (60%)	maksimumprys (40%)
marionetspel (63%)	marionettespel (37%)
minimum prys (65%)	minimumprys (35%)
Noorweegs (60%)	Noors (40%)
wesenlik (65%)	wesentlik (35%)

(ii)	±50%		±50%
bo-aan	(55%)	bo aan	(45%)
bokkom	(56%)	bokkem	(45%)
dissel	(55%)	distel	(45%)
in hoeverre	(53%)	in hoever	(47%)
lawe	(55%)	laaf	(45%)
stiggie	(55%)	steggie	(45%)
tabelleer	(55%)	tabuleer	(45%)

Die proefgroep het bestaan uit 20 informante (almal moedertaalsprekers van Afrikaans): 10 volwassenes en 10 senior leerlinge; almal behoort tot die bemiddelde klas en is in die Pretoria-Witwatersrand-Vereeniginggebied woonagtig. Hulle moes op grond van 'n voorgelegde keuselys uit die wisselvorme in die Woordelys van die AWS 'n onmiddellike besluit neem.

Uit die aard van die saak is die ondersoek onvolledig, maar sekere voorlopige konklusies kan wel getrek word:

(1) Die gebruik van wisselvorme in die geskrewe taalgebruik toon 'n wye verskeidenheid: van algemeen gebruiklik oor verkiesste vorme heen tot by 'n duidelik merkbare gelyke gebruik.

(2) Die voorkoms van sekere tipes wat min of meer algemeen gebruik word, verdien nadere ondersoek, maar dit is opvallend dat bepaalde vorme min of glad nie gebruik word nie (onder meer ten opsigte van die uitgangse -ien/-ine; -ied/-ide).

(3) Die feit van gebruiksnorme by wisselvorme word deur die betrokke ondersoek onderstreep.

Die hele aangeleentheid verdien dus 'n noukeurige en diepgaande ondersoek.

6 Afsluiting

In dié artikel kon daar slegs op 'n aantal relevante sake kortliks die aandag gevestig word, met 'n aanduiding van sekere prosesse, ontwikkelings en problematiese gebiede. Dit is niks meer as 'n voorlopige verkenning van die terrein nie.

Die geskiedenis van die Afrikaanse spellingreëling toon egter duidelik aan dat die opeenvolgende normopstellers steeds beweeg in die rigting van die vasstelling van die presiese norme wat moet geld by die reëling van die Afrikaanse spelling. Intussen is die breëre standaardisasie van die Afrikaanse spelling reeds 'n voldonge feit, maar tans word die aandag spesifiek gevra vir die presiese identifikasie van probleemgebiede, die duidelike spellinggerigte formulering van die betrokke verskillende tipes norme wat vir so 'n spellingreëling geld, en die onderskeiding van die verskil tussen 'n spellingnorm en 'n skryfwysenorm.

BIBLIOGRAFIE

- Bartsch, R. (1982) "The concepts 'rule' and 'norm' in linguistics", *Lingua* 58:51-81.
- Boshoff, S.P.E. et al (1911) *Afrikaanse woordelys en spelreëls*. 4de hers. verm. dr. Bloemfontein: Nasionale Pers.
- Boshoff, S.P.E. et al (1937) *Afrikaanse woordelys en spelreëls*. 5de hers. verm. dr. Bloemfontein: Nasionale Pers.
- Boshoff, S.P.E. et al (1953) *Afrikaanse woordelys en spelreëls*. 6de hers. dr. Kaapstad: Nasionale Boekhandel.
- Boshoff, S.P.E. et al (1964) *Afrikaanse woordelys en spelreëls*. 7de verb. uitg. Kaapstad: Tafelberg.
- Bosman, D.B. et al (1921) *Afrikaanse woordelys en spelreëls*. 3de hers. dr. Bloemfontein: Die Nasionale Pers.
- Eksteen, L.C. (1984) "Die rol van die Akademie in die standaardisering van Afrikaans", in Moll (reds.) et al 1984:56-66.
- Ensiklopedie van die wêreld* (1977) Deel 9. Stellenbosch: C.F. Albertyn.
- Le Roux, T.H. et al (1917) *Afrikaanse woordelys en spelreëls*. 1ste dr. Bloemfontein: De Nasionale Pers.
- Le Roux, T.H. et al (1918) *Afrikaanse woordelys en spelreëls*. 2de dr. Bloemfontein: De Nasionale Pers.
- Le Roux, T.H. (1959) "Die Taalkommissie in diens van die Afrikaanse volk", in Schumann et al (reds.) 1959:44-47.
- Malan, S.I. (1963) *Die spelling van Afrikaans*. D.Litt.-proefskrif, U.O.V.S. Durban: [Die skrywer].
- Moll, J.C. et al (reds.) (1984) *Akademie 75*. Pretoria: S.A. Akademie vir Wetenskap en Kuns.
- Schumann, T.E.W. et al (reds.) (1959) *Feesalbum 1909-1959*. Pretoria: Van Schaik.

SESA (= Standard encyclopaedia of Southern Africa) (1970) Vol. I. Cape Town: Nasou.

Taljard, D.C. (1984) "Wisselvorme". B.A. Hons.-opstel. Departement Afrikaans: U.P. (ongepubliseer).

Van der Merwe, H.J.J.M. (1967) Die korrekte woord. 5de dr. Pretoria: Van Schaik.

Zuid Afrikaanse Akademie voor Taal, Letteren en Kunst, De, (1915) Jaarboek VI. Bloemfontein, Potchefstroom: "Het Volksblad"-drukkerij.